

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

A TARTALOMBÓL:

Duray Miklós:

Ismerik-e egymást a szétszakított magyar nemzetrészek?
Ismerjük-e önmagunkat, mi magyarok?

Ulrich Thielemann:

Der Wettbewerb und die „Effizienz“
Vom ethischen Scheitern des Neoliberalismus

Joób Márk:

Hogyan hatástalanítható a globális pénzrendszer időzített bombája?

Varga Norbert:

Civil és vallási identitás kapcsolata

Juhász Zita:

A nonprofit szektor humán- és pénzügyi
erőforrásokkal való ellátottságának jellemzői

2011/1

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

– Megjelenik évente négy alkalommal –
A folyóirat kiadását a Soproni Tudós Társaság támogatta

Főszerkesztő / Editor: Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors: Dr. Andrásy Adél CSc, Dr. Fábián Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD, Dr. Kulcsár László CSc, Dr. Székely Csaba DSc

Szerkesztőségi munkatárs / Assistant: Szikra Andrea

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown, PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr. Franz Schausberger PhD (Universität Salzburg, Österreich), Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest), Dr. Böhm Antal DSc (MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest), Dr. Ingrid Schwab-Matkovits PhD (Fachhochschulstudiengänge Burgenland, Eisenstadt, Österreich), Dr. Bozidar Lekovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia), Dr. Djerdji Petkovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia).

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts:

Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!

A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső borítóját / *We accept APA (Harvard) style only.*

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk / *Send manuscripts and letters by e-mail only to: kulcsar.laszlo@bpk.nyme.hu*

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll / *Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.*

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli.
Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Ismertetésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / *Send books for review to:*

Dr. Kulcsár László egyetemi tanár
Nyugat Magyarországi Egyetem
Sopron Ferenczy J. u. 5. 9400 Hungary

Előfizetés: Intézményeknek: 2800 Ft/év; Egyéni előfizetés: 1700 Ft/év
Példányonkénti ár: 700 Ft

Nyomdai munkálatok / Printing: Scarbantia Nyomda - Palatia Kft.
H-9400 Sopron, Bem u. 3. | Tel.: 99/323-780 | E-mail: nyomda@scarbantia.hu

ISSN 0865 7823

Copyright © 2011 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

Gazdaság & Társadalom

3.ÉVFOLYAM

2011. MÁRCIUS

1. SZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 172

TANULMÁNYOK

Ismerik-e egymást a szétszakított magyar nemzetrészek? Ismerjük-e önmagunkat, mi magyarok? Duray Miklós	3
Der Wettbewerb und die „Effizienz“ Vom ethischen Scheitern des Neoliberalismus Ulrich Thielemann	26
Hogyan hatástalanítható a globális pénzrendszer időzített bombája? Joób Márk	59
Civil és vallási identitás kapcsolata Varga Norbert	74
Magyar tudományosság és közírás az albánokról a 20. század elején Márfai Molnár László	97
Tudásmenedzsment és a felsőoktatási intézmény, mint vállalat Balogh Anikó	113
A jóléti állam modelljének változása Zagyi Orsolya.....	128
A nonprofit szektor humán- és pénzügyi erőforrásokkal való ellátottságának jellemzői Juhász Zita	147

KÖNYVISMERTETÉS

Helyünk a világban: Állandóan változik vagy változatlanul állandó? [Csaba László, Jeszenszky Géza, Martonyi János: Helyünk a világban. A magyar külpolitika útja a 21. században, Éghajlat könyvkiadó 2009, 217o. ISBN 978 963 9862 15 9] Varga Norbert	164
Informális gazdaság – informális piac [Czakó Ágnes, Giczi Johanna, Sík Endre (szerk.): Piachely – KGST piac – Emberpiac. ELTE TáTK Budapest 2010. ISBN 978 963 284 139 7] Kulcsár László.....	169
Table Of Contents/Abstracts.....	172

Ismerik-e egymást a szétszakított magyar nemzetrészek? Ismerjük-e önmagunkat, mi magyarok?¹

Dr. Duray Miklós

Politikus, közíró, Pozsony – Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron

ABSZTRAKT A magyar értelmiségnek azokban a köreiből, amelyekben meghatározó szempont a nemzet ügyeinek kutatása, a nemzet jövőjének tervezése, 1920 óta a legtöbb aggodásra és vizsgálódásra az államhatárokkal szétszabdalt nemzet egyben tartásának nyomasztó feladata jelent kihívást. Ezek a magyar nemzeti gondok a huszadik és huszonegyedik században szinte azonosak a XVI.-XVIII. században megjelenő gondokkal. Ma elsősorban a kommunista pártállam nemzetellenes totalitarizmusának az öröksége, az állampárti időszakból örökölt, a társadalmat és a nemzetet tovább züllesztő jelenségek feltárása a feladat.

A kommunista időszakban a nemzet szétfejlődésének a problémájával elsősorban a Herder-díjas író Illyés Gyula, Für Lajos, Fekete Gyula foglalkoztak, de mások is publikáltak dolgozataikat ezzel kapcsolatban. Az 1970-es évek elején a legnagyobb megdöbbenést az értelmiségi körökben az váltotta ki, hogy az érettségiző diákok – egy felmérés szerint – nem tudták, hogy a székelyeknek mi az anyanyelvük, noha a székelyek önmagukat magyarabbnak tartják a magyarnál. A magyar nemzeti identitástudat kutatása egyértelműen bizonyítja, hogy a kommunista hatalom az 1956-os magyar forradalom leverését követően indított szisztematikus támadást a nemzet ellen. Ennek legfontosabb támpontja a Moszkvában megfogalmazott szocialista nemzet-konceptió volt, amit Magyarországon a nemzeti azonosságtudat gyengítésére, Magyarországgal szomszédos országokban az ott élő magyarok asszimilálására használtak. Ennek a következményei húsz évvel a kommunista hatalmi rend bukása után is élnek a közgondolkodásban és a társadalom-politikai koncepciókban mind Magyarországon, mind a szomszéd országokban.

KULCSSZAVAK: Nemzeti azonosságtudat, kommunista pártállam, nemzetellenes totalitarizmus, asszimiláció

Bevezetés

Azokban a tudományos vagy nem szakavatott értelmiségi, illetve közéleti körökben, melyek szellemi irányultságának meghatározó szempontja a nemzet ügyeinek kutatása vagy a nemzetföltés, a trianoni döntés óta a legtöbb töprengésre és vizsgálódásra a nemzet sorskérdései, a nemzet egyben tartásának nyomasztó

¹ A nehezen elérhető források beszerzéséért köszönettel adózom Medvigy Endrének, Szarka Lászlónak és Archimedes Sidiropulosnak.

feladata, a széthullásától való félelem, a nemzet egysége megtartásának mikéntje, a peremterületek szórványosodása, a nemzet szétfejlődéséről szóló hírek, események idegesítő, de inkább aggasztó jelenségei adnak okot. Ezek a huszadik és huszonegyedik századi félelmek szinte azonosak a XVI. és a XVII. században, valamint a XVIII. század elején élt lantosok és vándor költők, Tinódi, Balassi, majd a költő és hadvezér Zrinyi Miklós, és nem sokkal később II. Rákóczi Ferenc, de a római katolikus főpap, bíboros Pázmány Péter által is megélt, átélt nemzetféltéssel. E félelmek akkor az országnak az oszmán-török hódoltság miatt való szétdaraboltsága és annak következményei okán, a belső széthúzás, az ellenreformáció, ugyanakkor a felekezeti megosztás, a bécsi udvar gyarmatosító politikájának nyomasztó gondoljai miatt voltak napirenden. Ma – elsősorban – a nemzetnek az 1920 óta, államhatárokkal való szétszabdaltsága miatt, de a nemzeten belüli politikai megosztottság, esetenként az ádáz politikai és gazdasági érdekharcok, néhány évtizeden át a pártállam nemzetellenes totalitarizmusa majd hegemonizmusa, a rendszerváltozás után pedig a bukott rendszer országot és nemzetet pusztító és az állampárt bomlástermékeinek a társadalmat és a nemzetet tovább züllesztő maradványai miatt. Úgy érezzük, hogy ezekben a zavaros, erőszakos, sőt agymosó időszakokban elfelejtkeztünk és elfelejtkezünk a tömbtől elválasztott nemzetrészekről. Hiszen mindenkinek, egyénileg is, kiszakított vagy maradék közösségi létében annyi gondja akadt vagy akad önmagával, hogy a többiek gondoljainak nyomon követésére, gondoljaink viselésére már alig jut vagy nem is marad ideje, egy röpke együttérzésen túl.

Akire keveset gondolunk, aki eltávolodik közelünkben, aki a sarkon túli kapun vagy a szomszéd utcában közlekedik, és emiatt alig találkozunk vele, arra a feledés és a felejtés árnyéka borul.

Trianon után bizonyíthatóan szétszakadt a nemzet, mégpedig úgy, ahogyan az megterveztetett: maradék magyarokra és elcsatoltakra/elszakítottakra. Úgy, mint a hóviharkor a menedékházban melegedőkre és a kint szorultakra. A bentiek – helyszűke miatt vagy hitevesztettségükben – marják egymást, a kinn rekedteket pedig a vihar tizedeli, meg az itt-ott rájuk csapó farkashordák. Be, a többiek közé nem mehetnek, de nem csak a helyszűke miatt, lehet, hogy egyre kevésbé kíváncsiak közjüket látván fenekedésüket – meg hát, tanulják a farkasüvöltést. Sem új házat, sem hazát nem tudnak maguknak építeni.

Milyen nyelven beszélnek a székelyek?

Az 1970-es évek legelején egy rémisztő hír kavarta föl a magyar értelmiség nemzetféltő részét: a magyarországi érettségizettek – majdnem elsős egyetemisták – nem tudják, milyen nyelven beszélnek a székelyek. Ez a terjedő hír, hasonló

indulatokat kavart a nemzetileg elkötelezett – akkor nép-nemzetinek nevezett – magyar értelmiségi körökben, mint az 1790 tájékára datált herderi-jóslat árnyképének megelevenedése 1970 táján, amikor Illyés Gyula megkapta a Herder-díjat³. De míg Illyés Herder-díja a magyar nyelv, ebben az esetben a magyar nemzet megszűnésének vélt herderi jóslatát⁴ annak cáfolataként elevenítette föl. Maga Illyés is, az ennek kapcsán 1977-ben publikált terjedelmes tanulmányában ezt üzentte (Illyés 1978). Az 1970-es évek elején elterjedt hír azonban sokakban a jóslat beteljesülésének rémképét vetítette előre.

Az történt, hogy az egyik magyarországi (nem budapesti!) egyetemen egy csali kérdést tettek fel a történelem-földrajz tanári szakra jelentkező érettségizetteknek: *milyen nyelven beszélnek a székelyek?* A válaszok miatt először Illyés Gyula engedte

2 A minősítés gyökere a két világháború közötti időből származik. A paraszti, népi, majd a nép-nemzeti ellentette az urbánus volt, ami az 1970-es évek vége felé úgy alakult át, hogy az urbánusok demokratikus ellenzéknek nevezték el magukat, a másikat, a nemzeti, népnemzeti oldalt pedig csak „nacik”-nak minősítették. Ez a szembenállás-szerű megkülönböztetés 1986-ban a nem hivatalos ellenzék monori találkozóján csak lappangva volt jelen, de 1987-ben a lakitelki sátorban már hangsúlyosabban, ami végül is az 1989-90-ben elkezdődött rendszerváltozást követően elvezetett a kegyetlen politikai szembenálláshoz, amelyben az egyik oldalon a nemzeti és keresztény konzervatívok, nemzeti baloldaliak, nemzeti liberálisok, a másik oldalon a nemzetköziséget (a nemzetet megtúrt rossznak) valló kommunisták valamint bolsevista jegyeket felmutató utódaik és a neoliberaisok álltak.

3 Az 1963-ban alapított díjat 1964-től adta ki a bécsi tudományegyetem a Kelet-közép európai (Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia valamint Görögország) országokban élő és tevékenykedő azon szellemi alkotóknak, akik jelentős mértékben hozzájárultak a térségben élő nemzetek kulturális kapcsolatainak ápolásához és fejlődéséhez. Az 1990-es rendszerváltozást követően a díj területiségét további államokkal bővítették (Észtország, Lettország, Litvánia, Ukrajna, Fehéroroszország, – Csehszlovákia helyett – Csehország és Szlovákia – Jugoszlávia helyett – Montenegró, Horvátország, Szlovénia, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia) Albánia. Az első magyar díjazott Kodály Zoltán volt, 1964-ben.

4 Herder, Johann Gottfried von (1744-1803) „Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról” 1784-91 között írt művének egyik fő gondolata az egymással versengő erők küzdelme és ennek végkövetkezménye. Szerinte az emberi faj megjelenése előtt is az egymással ellentétes erők küzdelmében merült ki a fejlődés lényege. Ugyanez érvényesül az ember közösségi léte során is, amely küzdelemben végül is az egymással versengő erők megbékélése megy végbe – a gyengébb, öregebb elem alul marad az életerősebb, fiatalabb elemmel szemben. Ez a műve tartalmazza az ún. herderi jóslatot, ami egyes olvasatok szerint az előregedő magyar nyelv (az elfáradó nemzet) lassú kihalását vetíti előre: „A magyarok vagy madzarok, az egyetlen népe ennek a törzsnek (a finnugornak). Mely a hódítók közé bejutott. Most aztán szlávok, németek, vallachok és más népek közt az ország lakosságának kisebbik részét alkotják, és évszázadok múltán tán már nyelvükkel is alig találkozunk”. (Az idézet Illyés Gyula: Válasz Herdernek és Adynak c. írásából való.)

szabadjára gondolatait a Népszabadság hasábjain⁵, majd Für Lajos írt erről egy terjedelmes tanulmányt (Für 1972).

Für történészként pontosan tudta, hogy ha az érettségizett diák egy ilyen kérdésre nem tud egyértelmű választ adni, emiatt elsősorban a tankönyveket (és a tanárokat) kell górcső alá venni. Az esemény után eltelt negyven év távlatából (most 2010-et írunk) nem a felvételizők szerteágazó, rossz válaszai az érdekesek, hanem maga a tény, hogy akkor – ötven évvel Trianon és huszonöt évvel a második világháború után – a történelem-földrajz tanári szakra jelentkező magyarországi diákok nem tudták milyen nyelven beszélnek a székelyek.

Für Lajos egy kérdést tesz fel címezetlenül (1972-ben) a tankönyvkiadásért felelős szervezeteknek (akkori olvasat szerint az állami tankönyvkiadónak, az oktatási és művelődési minisztériumnak, a pártközpontnak). A kérdés pontos: az elmúlt húsz évben történelemtanításunk (a Magyar Népköztársaság oktatáspolitikája) adott-e róluk (a székelyekről) olyan képet, amelyből kitűnik nemzeti mivoltuk? Für, egy nemzedék három töredékének történelem tankönyveit vizsgálta meg. Miről szól ebben a vonatkozásban az 1951-ben, az 1958-ban és az 1969-ben kiadott középiskolai történelem tankönyv?

A válasz egyszerű. A tankönyvek nem titkolják a székelyek létét és a középkori (feudális, népelnyomó!) állam közigazgatási és védelmi feladataiban való részesedését, de a tankönyvek szelleme szerint idegen (nem magyar) elemnek tűnnek. Így summázható Für Lajos megállapítása. Hozzátehetnénk: ha a hivatalosan tollba mondott szemléletet a középiskola történelemtanára nem módosítja (nem meri módosítani) és a történelem szakra jelentkező diák, ezeket az ismereti hiányosságokat saját szorgalmával nem pótolja (nem tudja pótolni), akkor elmélyül a nemzet tudatválsága. Az akkori, meglepett diákok válaszából az tűnt ki, hogy sem a tankönyveik, sem a tanáraik nem világosították fel őket arról, és ők sem törekedtek arra (vagy eszük ágában sem volt), hogy megtudják: a székely nem csak magyarul beszél, hanem néhány százalékkal magyarabbnak tartja magát a többi magyarnál. A harminc évvel korábbi, az 1941-ben kelt, erről

5 Illyés Gyula: A Magyar Nyelvőr ünnepére, Népszabadság (vasárnapi melléklet) 1992. január, 5. old. „Elménk tartalmának s hajlamainak megvizsgáztatására egyre gyakrabban használ a lélektan afféle beugratós kérdéseket is. Egyik vidéki egyetemünk első éves hallgatóinak kérdőívén ezek sorában ez is ott volt: milyen nyelven beszélnek a székelyek? Vannak kérdések, melyekre – ha testi vagy közösségi állapotunk jól működik – agyunknak gépiesen kell kidobnia a választ A fenti kérdésre a válaszok 23%-a ingadozó volt. De akadt, amely a székelyt külön nyelvnek, sőt olyan, amely románnak vélte. Hogy azoknak a diákgyaknak az állaga valami vetületben szellemi életünknek is mai tükre: ma már hangos panaszban is kifejeződik. Nyilván ki fog fejeződni az is, hogy szellemi életünk, így nyelvünk és közösségünk sok újkori kérdésének homályában tartásával voltaképpen annak ártott, amit renyhesége mentségül hangoztatott, a körülöttünk élő népekkel való barátságunknak.”

szóló székely vallomást a háború és az utána következő évtizedek viharai bizonyára a történelem szemetének hordalékával lepték be.⁶

Für Lajos – a kor szellemének ismeretében – érthető okból nem derít fényt arra, miért ez a nagy hallgatás és nem-tudás. A magyarországi iskolákban az 1950-es, 60-as években (de később is) a történelem órán miért nem oktatnak nemzeti történelmet? Ha az okok felderítésével foglalkozott volna, tanulmánya nem jelenhetett volna meg, őt pedig valószínűleg perbe fogták volna a Szovjetunió vezette szocialista tábor (béketábor) érdekeinek és a szocializmus békés építésének veszélyeztetése miatt. Für tanulmányából azonban világosan kiolvasható, hogy az 1951-ben az általános iskolák számára megjelent történelem tankönyv még tartalmaz olyan utalást, amiből áttételesen arra lehet következtetni, hogy a székelyek tulajdonképpen magyarok, mert azonos volt a székely és a magyar ősi írásbeliség (a rovásírás). A későbbi tankönyvekből már ennyi tájékozódást sem nyerhettek a tanulók.

A nemzet tárgyilagos szelleme, avagy a valóságnak megfelelő tárgyi tudás hiányának valódi okait a magyarországi történelemtanításban az 1989/1990-ben bekövetkezett politikai rendszerváltozásig cenzori engedéllyel megjelenő publikációkban nem lehetett vizsgálni.

Szesztay Ádám 1999-ben a Román Akadémia Jászvásárott (románul: Iași) megjelenő történelemtudományi füzetében közölt egy tanulmányt, ami többek között arra világít rá, miben különböztek az 1956 előtt minisztériumi engedéllyel kiadott magyarországi tankönyvek – elsősorban a történelem és földrajz tárgykörében – az 1956 után államilag engedélyezett tankönyvektől (Szesztay 1999). Szesztay vizsgálódását figyelembe véve, de részleteitől ezúttal eltekintve, azt állapítja meg, hogy míg 1956 előtt a magyarországi tankönyvek nyitottak némi rést az egész magyar nemzetre táruoló panoráma megpillantására, a forradalmat követő években ezek a hajszálrések is bezárultak. A kádári Magyarország hivatalos szemlélete azonban nem csak magyar szempontból vált nemzetellenessé. Minden vonatkozásban elutasította a nemzetet, a nemzeti eszmét. Ekkor kezdődött pl. a magyarországi „nemzetiségek” maradék közösségeinek államilag szervezett felszámolása, az anyanyelvükön történő tanulás lehetőségének korlátozása.

Magyarság a szovjet befolyási övezetben

A szovjet hatalmi övezetben 1953 és 1956 között három felkelés vagy lázadás tört ki a nemzeti eszme örve alatt a kommunista diktatúra és a Szovjetunió hatalmi jelenléte ellen. A kommunista hatalomnak a „fasizmus” és az osztályellenség ellen

⁶ A Székely Nagygyűlés Határozata, Marosvásárhely, 1941. január 19. „Ha mi magunkat székelyeknek mondjuk – vagy valaki csak így emleget minket –, ezzel csak arra az erkölcsi, nemzeti és népi jelentésre teszünk külön hangsúlyt, amelyet nekünk ez a szent név jelent: Magyar.”

folytatott általános és véres harcának közepette kommunista és szovjetellenes felkelés tört ki 1953-ban Berlinben⁷, Magyarországon ugyanebben az évben közjogi átalakulás történt, félreállították (a Szovjetunió pártvezetése elszólította) a magyarokat fasiszta gyűlevésznek nevező Rákosi Mátyást és Nagy Imre alakított az akkori viszonyokhoz képest reform kormányt, 1956. októberében pedig Lengyelországban robbantak ki tiltakozások, amelyeknek következtében új lengyel kormányt kellett alakítani. A lengyelországi események támogatására gyűltek össze 1956. október 22-én este a budapesti műegyetemisták és vonultak a Bem térre. Másnap pedig kitört a magyar forradalom.

Ennek a három, forradalminak mondható évnek az eseményei alapján a Szovjetunió vezetése levonta/levonhatta a tanulságot. A kommunista tábor három gyöngye pontját (a német megszállási övezetet, Lengyelországot és Magyarországot) újra kell pacifikálnia és erről a „nemzetközi munkásmozgalom” szempontjából közérdekű ügyről meg kell győznie Kínát, valamint Romániát és Jugoszláviát. Az 1950-es évek elején a szocializmus építése érdekében a pax sovietica szellemében rövid időre túlságosan engedékenyek lettek a kommunista hatalmak, és engedményeket tettek a nemzeti részérdeknek Lengyelországban, a magyaroknak elsősorban Csehszlovákiában, Romániában, de mint láttuk 1953-ban Magyarországon is. Persze nem véletlenül. Éreztetniük kellett, hogy a kommunista hatalom felszabadította őket. Tehát nem egy lankadó figyelemről volt szó, hanem tervezett beetetésről: a kommunista hatalom belátja a hibákat és tud önkritikát is gyakorolni.

Szesztay Ádám a fent idézett tanulmánya után egy évtizeddel későbbi elemzésében, Szovjetuniónak az 1956-ot követő hatalmi-politikai stratégiáját boncolgatja (Szesztay 2010). Azt a stratégiát, pontosabban ideológiai-hatalmi váltást, ami közvetlenül befolyásolta mind a kádári Magyarország hivatalos „nemzetpolitikájának” a kialakítását, mind a Magyarországgal határos országok nemzethatalmi politikáját. A kor tanúinak tapasztalataival egybehangzóan Szesztay rámutat, hogy az ún. nemzetpolitikai fordulat összefügg az 1953 és 1956 között említett szovjetellenes eseményekkel – szerinte elsősorban a magyarországi ’56-os forradalommal. Tanulmányában összegzi az 1957 novemberében a kommunista pártok Moszkvában összehívott nemzetközi értekezletének eredményét. Ami egyértelmű volt: a csatlós államok tanúsítsanak kizárólagos lojalitást a Szovjetunió iránt és ezeknek az államoknak polgárai viseltesenek kizárólagos lojalitással a csatlós államok iránt – a követelmény második része a nyugati hatalmaknak is a szájíze szerint volt megfogalmazva. Ez az értekezlet volt a nyitánya a sajátos

⁷ Berlini munkások 1953. június 17-én fellázdak a kommunista és szovjet elnyomás ellen. A felkelés rövidesen átterjedt az egész szovjet megszállási övezetre, ami ekkor már Kelet Németország volt, hivatalos nevén Német Demokratikus Köztársaság (NDK). A jelenlévő szovjet katonai egységekkel azonban a felkelést vérbe fojtották.

jellemvonások nélküli szocialista nemzetek kialakítására irányuló szovjet törekvésnek. A szovjet elképzelés azonban elfogadható volt az összes Közép kelet-európai kommunista hatalmi elit számára, mert erősítette hatalmi pozíciójukat és némi idegengyűlölettel érzelmi húrokat is pengethettek. Például Csehszlovákiában ezt követően tették tönkre a ruszinok és az ukránok közoktatását. Az egész térségben szétverték a hagyományos cigány közösségeket.

Az 1957-es moszkvai nemzetközi pártértekezletnek azonban volt egy más körülmények között létrejött, de hasonló célt követő korai előzménye, az 1840-es években politikai mozgalommá átalakult pánszlávizmus⁸, ami az orosz hatalom nyugati irányú törekvéseit volt hivatott a szláv testvériség (összetartozás, a „szláv internacionalizmus”) kulturális és faji mázával álcázni. A pánszláv ideológiának azonban eredendően nem mindegyik szláv nemzet lett híve: leginkább a szlovákok, a szerbek és a bolgárok, a csehek megosztottan, legkevésbé a lengyelek, a horvátok és a szlovének – a horvátok inkább az illírismus bővületében úsztak. Egy későbbi, de bennünket nagyon is érintő összejátszása a pánszlávizmusnak és Oroszország hatalmi törekvésének a szarajevói merénylet volt, ami okán elkezdődhetett a Nagy Háború (az I. világháború). A harmadik – immár közvetlen – előzmény a második világháború lezárásához volt köthető, amiben az orosz helyett a szovjet (nagy) hatalom nyugati irányú törekvései jelentek meg. Ezeket a hatalmi törekvéseket

8 A pánszlávizmus a XVIII. század végén a Közép- és Kelet-európai szláv nemzeteket összefogó kulturális mozgalomként hívták életre (szellemiségének befolyása alá került Johann Gotfried von Herder német történelem filozófus is), de az 1840-es években már egyértelműen politikai mozgalomként lépett a nyilvánosság elé. Célul tűzte ki a török és a Habsburg birodalom szláv népeinek az egyesítését. A XIX. század második felében a pánszlávizmus a nagyorosz birodalmi törekvések eszközévé vált. Magyarországon elsősorban a szlovák értelmiség került a pánszláv ideológia hatása alá. Az emiatt kialakult konfliktus következménye lett a három Észak-magyarországi szlovák gimnázium bezárása és a Matica Slovenská betiltása 1874-ben. Az I. világháború előtt és alatt a pánszlávizmus Oroszország világháborús céljait szolgálta, fontos szerepet játszott a világháború kirobbantásában, a szarajevói merénylet ideológiai előkészítésében. Oroszországnak Szovjetunióvá való átalakulásával a pánszláv eszme háttérbe szorult, Kelet Közép Európában egy időre a Kis Antant vette át – immár nem szláv töltettel – a szerepét, elsősorban a Magyarországgal és a magyarokkal szembeni politikai álláspontok összehangolására. De 1935-ben mintha halottaiból támadt volna fel a pánszlávizmus, mert elemei fellelhetők a Csehszlovákia és Szovjetunió között megkötött államközi szerződésben. A II. világháború végén ismét életre kel, elsősorban a Szovjetunió Kelet Közép-európai térnyerési törekvéseinek támogatására, Csehszlovákia német és magyar ellenes követeléseinek a Szovjetunió általi támogatásában. Ideológiai és hatalmi politikai vonatkozásban a pánszlávizmus (vagy annak ruszofil változata) még az 1990-es években is itt-ott felüti a fejét. A balkáni háború idején az orosz-szerb kapcsolatokban, Oroszország Szerbia pártján áll, de a szlovák-szerb kapcsolatokban is. A szlovák politikában sajátosan a pánszláv jelenség mellett egyértelműen megjelenik a hagyományos ruszofilizmus, ami Szlovákia NATO-ellenes magatartásában öltött testet. Emiatt Szlovákia megbízhatatlanná válik a NATO és az EU számára, lévén akkor a viszonyok rendezetlenek a NATO és Oroszország között. Ezért támogatták Washington DC.-ből és Brüsszelből 1998-ban a szlovákiai kormányváltást és a kormányban a Magyar Koalíció Pártjának részvételét.

a keletről nyugat felé haladó szovjet frontvonal szállította és erősítette, ami négy vonalon nyomult előre: az oroszokkal szemben ellenséges, de szláv, ugyanakkor németellenes Lengyelországon át, valamint Románián keresztül, ami nem volt szláv, de ha kellett németellenes, oroszellenes vagy akárki ellenes volt, de leginkább az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés alapján megszerzett nyugati állásainak a megtartásában volt érdekelt (a keleti szerzeményeit ekkorra már elveszítette), Jugoszlávián át, ami szláv volt, de a Szovjetuniótól függetlenül is vívta saját harcát. A negyedik, a szovjet érdekérvényesítés szempontjából legerősebb csatorna Csehszlovákia volt, ami szláv is volt és 1935 óta érdekszövetségben állt a Szovjetunióval, amit 1943 decemberében megerősített az ún. Karácsonyi Megállapodásban.⁹ Miután az egész térség – Jugoszlávia kivételével – a második világháború után egy-két év eltéréssel Szovjetunióhoz a közvetlen hatalmi befolyása alá került, ezért az előbbi bonyolult érdekeltégi képletet egyszerűsíteni lehetett.

A Szovjetunió nyugati irányú törekvéseinek a balti-balkáni térségben kialakult szláv vonala (lengyel, csehszlovák, jugoszláv), egy nem szláv, de érdeken azonosítható román vonallal egészült ki. A szovjet(rosz) nyugati irányú terjeszkedésnek nem szláv és érdekileg ellentétes területe a magyar volt – „a magyar kérdés, vagon kérdés”, mondta Sztálin Benešnek 1945 tavaszán a csehszlovák követelményekre válaszul. A „proletár internacionalizmus” érvényesülése és az új szocialista nemzetek kialakításának szempontjából ez a képlet tovább egyszerűsödött. A Szovjetunió hatalmi érdekeit elsősorban a kemény szláv (hatalmi) érdekeltsgű internacionalizmuson, a Csehszlovák érdeken keresztül, puhábban a lengyeleken keresztül korábban Bierut majd Gomulka által, szemkacsintással pedig Jugoszlávián át lehetett érvényesíteni. Románia a magyarokkal és részben a bolgárokkal szembeni érdekérvényesítésben volt partnere Szovjetunióhoz. Így 1957-re kialakult a Szovjet hatalmi érdekérvényesítésnek

9 Edvard Beneš és J.V. Sztálin 1943. december 12-én mintegy megerősítéseként az 1935-ben megkötött csehszlovák-szovjet segítségnyújtási szerződésnek, aláírták a csehszlovák-szovjet kölcsönös segítségnyújtási és barátsági szerződést. A szerződés politikai háttérben egyértelműen az állt, hogy a Hitler-elleni szövetség hatalmai 1942-ben érvénytelennek, ezért semmisnek nyilvánították a Münchener Egyezményt, ami – többek között – elvezetett Csehszlovákia 1939. március 15-én bekövetkezett megszűnéséhez. A Vörös Hadsereg harctéri sikerei és a szovjet csapatok nyugati irányú előre nyomulása pedig egyértelművé tette, hogy az 1938 előtti állapotok helyreállítására a Szovjetunió hatalmi jelenlétében fog sor kerülni. A szerződés ennek a várható helyzetnek ment elébe. Politikai megegyezés született Edvard Beneš és J.V. Sztálin között arra vonatkozóan, hogy a majd megújuló Csehszlovákia keleti területének (Kárpátalja) egy részét a Szovjetunió bekebelezi, ennek fejében Beneš Sztálin támogatását kérte a magyarok és a németek kitelepítésére. Ez az 1945. augusztus 2.-án zárult Potsdami Értekezleten kapott támogatást a győztes hatalmak részéről oly módon, hogy engedélyezték a Kelet Közép-európai térség államaiban élő német lakosság teljes kitelepítését „rendezett módon”. A magyarokra vonatkozóan az értekezlet nem fogalmazott meg ilyen álláspontot.

egy viszonylag letisztázott képlete. A proletár internacionalizmus révén lehetett a Szovjetunió hatalmi törekvését közvetíteni egy szlavofil érdekek, egy román nemzeti érdekek és egy nemzetekre szabott magyarellenes érdekek álcázva. Ez a még mindig bonyolult képlet tovább egyszerűsödve úgy alakult, hogy Magyarországon az internacionalizmus a magyar nemzeti érzések és a nemzeti összetartozás tudat elnyomásává fajult (a kádári rendszer az '56-os forradalom miatt éppen a nemzeteszmétől tartott leginkább), a többi országban pedig sajátos nemzeti érdekérvényesítéssé, de ezzel párhuzamosan magyarellenessé is.

Néhány példa arra, hogy 1956 után, hogyan módosult Csehszlovákia és Románia politikája az ott élő magyarokkal szemben. Csehszlovákiában a sztálinista időszakban nagyvonalúan kezelt magyar iskolaügyben alapvető változás állt be. Ugyanis az 1948-as nullával szemben 1950-re egyszerre 608 magyar általános (1-5 és 1-8 osztályú) iskola működött. Ezeket az iskolákat 1957 után kezdték fokozatosan felszámolni, összevonni. Két évtized leforgása alatt kevesebb, mint a felére csökkent a magyar iskolák száma¹⁰. A titkos párthatározattal megadott magyar nyelvhasználati lehetőségeket ugyancsak korlátozni kezdték. Erdélyben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem megszüntetése illetve összevonása a román Babeş Egyetemmel ugyancsak ennek a szigorodó korszaknak a következménye,¹¹ mint ahogy – az egyébként is csak képletes – Maros Magyar Autonóm Tartomány 1968-ben bekövetkezett végleges, de 1960 óta tartó felszámolása. Ezzel egy időben, arányaiban a magyarországit felülmúló megtorlást alkalmazott a román hatalom az '56-os magyar forradalommal rokonszenvezőkkel szemben – számos halálos ítéletet hoztak meg és hajtottak végre, hosszú börtönbüntetéseket róttak ki, nem csak romániai magyarokra, hanem románokra is.

A Szovjetunió pártvezetése 1957 végén tollba mondta a csatlós államok pártvezetőinek, mi alkotja a korábbi ideológia új elemét. Nem kellett rájuk

10 Szlovákiai jelentés, Magyar Füzetek Könyvei, 4. kötet, Párizs, 1982. A jelentés szövege a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának 9. dokumentumaként volt jegyezve. In: Kettős elnyomásban, dokumentumok a csehszlovákiai magyarság helyzetéről és jogvédelméről 1978-1988, HHRE, Püski-Corvin, New York, 1989. Második, bővített (1978-1989) kiadás Madách-Posonium, Pozsony/Bratislava 1993. A témával kapcsolatban lásd: Elnyomott kisebbségből legyen társnemzet, In: Duray Miklós: Önrendelkezési kísérleteink, tanulmánykötet, szerk.: Oriskó Norbert, Méry Ratio, Somorja 1999, pp. 113.-146.

11 A kolozsvári egyetemet 1872-ben alapították, 1881-től Ferenc József Tudományegyetem nevet viselte 1919-ig, mikor az államfordulat következtében a berendezkedő új román hatalom megszüntette, pontosabban: román egyetemmé alakította át. Észak Erdélynek a második bécsi döntéssel Magyarországhoz való visszacsatolása után ismét magyar egyetemenként működött. Az 1945-ben bekövetkezett hatalomváltással azonban nem szűnt meg, Bolyai Tudományegyetemenként működött tovább 1959-ig, amikor a kommunista román hatalom összevonta a román nyelvű Babeş Egyetemmel. Azóta a Babeş-Bolyai Egyetem nevet viseli és csak fakultatívan oktatnak magyarul. A kolozsvári magyar egyetem megszüntetése miatt követett el öngyilkosságot 1959. márciusában Szabédi László, költő, a magyar tanszék vezetője amiatt való elkeseredésében, hogy látta, az egyetem vezetése semmilyen ellenállást nem tanúsít az intézmény megszüntetésével szemben.

kényszeríteni, hiszen mindegyiknek volt saját érdeke (és magához való esze). De nézzük meg, hogyan befolyásolta ez az új szocialista államnemzeti szemlélet a magyar-magyar kapcsolatokat és a magyar nemzeti önbecsülést.

Az '56-os forradalom vérbefojtása után alig több mint egy évvel, 1958. januárjában (hat hónappal az addig a romániai Snagovban őrzött Nagy Imre kivégzése előtt) Kádár János ellátogatott Romániába, Marosvásárhelyre, a Magyar Autonóm Tartományba. Marosvásárhelyen nyilvános beszédet tartott és a több mint ezer éve magyarok által lakott, Székelyföld fővárosának tekintett területet román földnek nevezte és a hallgatóságát a román munkásosztály tagjaként szólította meg. Ez ugyan minősíthető egy csupán sajátos kommunista retorikának is, főleg azután, hogy a nemrég levert forradalomban az „aki magyar, velünk tart” volt a mozgósító hívó szó. De több mint ötven év távlatából korszakot meghatározó szöfordulatnak kell tekinteni, hiszen ez a nemzetidegen látásmód uralkodott el negyven éven át a kádári Magyarországon, nyomait meghagyva máig (2010-ig).

A kádári pártvezetés 1959 végén a „burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról” szóló határozatot fogadott el (Szesztay 2010). Idézem:

„<burzsoá nacionalizmus> alatt értve a hagyományos magyar nemzettudatot, amelyet véglegesen megszűnésre ítélt, míg a <szocialista hazafiság> a Szovjetunió iránti lojalitást jelentette. Az 1959-ben elfogadott határozat a burzsoá nacionalizmus ismérvei között sorolta fel a határon túli magyarság iránti érdeklődést is, egyértelmű irányt szabva a szovjet segítséggel hatalomra jutott rezsim nemzetpolitikájának: ami a nemzeti összetartozással kapcsolatos, üldözendő.”

Ettől számítható a belügyekbe való nem-beavatkozás elvének érvényesítése is a Magyarország határain kívül élő magyarokkal kapcsolatban. Azaz, az ott élő magyaroknak a helyzete a szomszédos szocialista ország belügye. Magyarország (még ha a magyar nemzet törzsállama is) ebben a kérdésben csupán a proletár nemzetköziség csatornáin át, a baráti szocialista ország érdekeinek vetületében lehet csak érintett. Ezt a merev határt, húsz évvel a kommunista hatalmi rendszer bukása után sem sikerült teljesen áttörni. Az 1995-ben megkötött magyar-szlovák alapszerződésben is ennek a szelleme kísért – hiába jelennek meg benne a véd-hatalmi elemek, nem érvényesíthetők. Noha az osztrák-olasz államszerződésben a Dél-tiroli német ajkúakra vonatkozóan már az 1960-as évek végétől létezik ilyen megoldás.

Minden társadalmi rendszer időfüggvényben változik. A Szovjetunióhoz kötődő lojalitás is lazult.

Az 1960-as évek második felében Románia felrúgta az 1957 végén nyakába varrt lojalitási kötelezvényt, melynek legkézenfekvőbb bizonyítéka, hogy vitába szállt a Szovjetunióval a második világháborús román-szovjet katonai konfliktusok okán.

Csehszlovákián 1968-ban végig szántott a prágai tavasz ugart felforgató ekéje. Ennek kapcsán – ha ráhagyták volna – talán a javulás felé indulhatott volna a

felvidéki magyarok helyzete. Romániában is és Csehszlovákiában is azonban fellángoltak a hagyományos (magyarellenes) nacionalizmus lángjai. Románia ezután elindult egy sajátos, a kommunista „nagyromán” úton, Csehszlovákia pedig visszasorakozott az internacionalista-pánszláv kerékvágásba. Magyarország azonban hű maradt az 1957-es moszkvai pártértekezlet záradékához: harcolni kell a magyar nacionalizmus ellen, semmi közünk a határon túli magyarokhoz, hacsak ügyeik nem forgatják fel a mi, „belső-magyarországi” „vidám barakk”-i békénket.

Magyarországon sem lehetett a végtelenségig változtatás nélkül tartani a Szovjetunióhoz való lojalitást. Ezért 1974-ben „módosított” az MSZMP. Az 1959 végén a „burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról” szóló határozatát, erre való utalás nélkül 1974-ben egy újjal váltotta fel. A határozat címe semmitmondó: „a szocialista hazafiságról és a proletár nemzetköziségről”, amit még a vájt fülűek is csak nehezen érthettek, inkább értelmezhetek. Amolyan Aczél-elvtársi megfogalmazás volt. Ne tudja senki szembe állítani a tizenöt évvel korábban hozott határozattal. Egyébként is a magyarországi társadalom jelentős része Trabantot, Wartburgot, Polski Fiatot, Zsigulit, Skodát vásárolt. Emlékszik-e valaki a korra jellemző bugyuta viccre? A Ruhat elindul az erdőben, és amivel találkozik, mindent megesz. Egyszer csak találkozik az emberrel és megfordul a helyzet. Addig a Ruhat megevett mindent, de az emberrel való találkozása után kiderült mégsem a Ruha(t eszi) az embert.

Mi változott hát. Csak annyi, hogy a totalitarizmust hegemonizmusra cserélték? A Szovjetunióhoz való hűséget a szocialista építés jelszava váltotta fel és két kategóriára osztották Magyarország népét (lakóit)?

Szesztay 2010-ben közzétett tanulmányában ezt így jellemzi: voltak a kis-magyarországi államnemzet tagjai és voltak a hagyományos magyar nemzettudatot képviselők. Hozzá kell tenni: ez utóbbiak voltak a nem támogatók, de már nem is tiltottak, éppen csak megtűrték. Később hozzájuk sorolták a politikailag egyéb másként gondolkodókat is, logikusan. A kommunista uralom alatt minden magyar, aki nemzetben gondolkodott függetlenül attól, hogy melyik ország területén élt, másként gondolkodó volt, ellenzéki volt vagy ellenségnek minősült. Ebben a felfogásban telt el mintegy negyven év, másfél generáció.

A magyar nemzet szétfejlődése szubjektív nézőpontból

Álljon itt kordokumentumként néhány személyes, illetve saját és családomon belüli tapasztalat arra vonatkozóan, hogy a magyar nemzet szétfejlődése nem csak hatalom és politikai rendszer függő, hanem ettől sokkal bonyolultabb csatornákon át működik.

Egy nő és egy férfi, mielőtt a második világháború záró szakaszában szüleimmé lettek, 1936-ban összeházasodtak és Dalmáciában töltötték nászutukat. A történehez tartozik, hogy Magyarországon születtek, magyarok voltak, de a trianoni döntés után csehszlovák állampolgárokká váltak. Egy Spalatói panzióban töltötték mézeshetüket. A szomszéd lakosztályban szintén magyarok laktak, maradék magyarországiak. Egyik este, jövődöbeli szüleim, véletlenül áthallották szomszédjaik hangos szavait. Róluk beszéltek, de hogyan. Úgy nevezték őket: azok a csehek, a cseh házaspár. Nem ez volt a sértő, hiszem jövődöbeli apám rajongott a cseh kultúráért. De hogyan lehet egy magyart csehnek nevezni csupán azért, mert Csehszlovákiában él önszántán kívül, születési helyének okán, ami hamarabb adódott, mint ahogy Csehszlovákia létrejött. És ezt egy olyan Magyarország lakói, polgárai tették, amely országban akkor Trianon revíziója és az elcsatolt területek visszacsatolása volt az uralkodó eszme.

Visszacatolás, 1938. november 10. Losonc – szülővárosom – visszatért. Bélyegzőt készített erre az alkalomra a Magyar Királyi Posta. Aki mozgásképes volt a városban, az utcákon tolongott. Főleg a Kossuth Lajos utcán, mert arra vonultak a várost visszafoglaló honvédek, és a Kubinyi téren, mert oda érkeztek. Nincs ettől nagyobb boldogság. Virág, virágok, virágeseő, virágzivatar, virágvihar, virágfelhőszakadás, virágviharfelhőzuhanás. Aztán jöttek az „anyások”. Lecseréltek mindenkit az államigazgatásban. A magyarokat is, mert úgy minősítették őket, hogy fertőzöttek a benesi kommunistáktól és újra kell őket tanítani a magyar öntudatra. Jövődöbeli apámat a sutba vágta, később felismerték szaktudását és visszavették őt a mai APEH-nak megfelelő hivatalba.

Tíz évvel később, 1948-ban még százával tanultak felvidéki magyar fiatalok Magyarországon, hiszen Csehszlovákiában betiltották a magyar iskolákat. Ősszel a magyarországi közbiztonsági szervek hajtóvadászatot rendeztek ellenük, letartóztatták és átadták őket a csehszlovák rendőrségnek. Csak az kerülte el közülük a börtönt, aki megszökött a magyar hatóság elöl vagy Csehszlovákiában besúgóvá lett.

A csorba-tói egyezményben¹² Magyarország vállalta, hogy kárpótolja a Felvidékről a magyar-szlovák lakosságcsere keretében Magyarországra telepített (kényszerített) magyarokat a szülőföldjükön maradt ingatlan vagyonukért. A kárpótlásukra soha sem került sor – talán néhányuk esetében politikai alapon.

12 Az 1949 nyarán a Magas Tátrában megkötött csorba-tói csehszlovák-magyar egyezmény az 1946. február 27-én aláírt magyar szlovák lakosságcsere egyezmény lebonyolítása nyomán felmerülő, főleg anyagi jellegű problémák tisztázását célozta, például az érintettek kárpótlását. Az egyezmény teljesítését ugyan időközönként ellenőrizték, de mivel az érintettek nem ismerték (hiszen ezt az egyezmény titkos záradéka tartalmazta), nem is emelhetek panaszt a teljesítésének elmulasztása miatt.

A magyar-szlovák lakosságcsere keretében Magyarországra telepített felvidéki magyarok közül többen döntöttek úgy, hogy nyugdíjas korukban visszatelepülnek szülőföldjükre. A kérvényük beadásának napjával azonban a magyar állam lefoglalta az odatelepitésük után szerzett magyarországi ingatlanukat.

Pozsonyból Budapestre utaztam 1980 tavaszán. A vasúti kocsi fülkájében, ahová beültem, az NDK-ból hazautazó magyarországi fiatalok tartózkodtak. Beszélgetni kezdtünk. Nem sok idő múltán kiderült, hogy pozsonyi vagyok. Rám csodálkoztak. „Hol tanult meg ilyen jól magyarul?”

Budapesten, 1992 őszén a Margit hídról a Margit körút irányába haladtam autómmal. Mivel csúcsforgalom volt, úgy gondoltam egéruat nyerek, ha a Bimbó út irányába térek el Ady-liget felé. Sávot váltottam, de ugyanakkor a híd felől egy Zsiguli nagy sebességgel ugyanabba a sávba tért és fékezés nélkül (vagy rossz fékei miatt) belém rohant. Két óra várakozás után kiszálltak a helyszínelők. Azonnal megállapították, hogy a belém hajtó autó vezetője volt a vétkes. Beültünk a rendőrautóba jegyzőkönyvet felvenni. A vétkesnek tartott sofőr azonban könyörögni kezdett, hogy nagy baja lesz abból, ha megbüntetik őt és a kocsija sincs biztosítva, a külföldinek pedig semmi kellemetlensége nem lehet abból, ha Magyarországon balesetet okozott, hiszen van baleset biztosítása. A rendőr elbizonytalanodott és betelefonált a központba. Mit tegyen? A központ kikérdezte őt, majd feltette neki a lényegi kérdést: ki a baleset másik résztvevője? „Egy csehszlovákiai, azt állítja magáról, hogy magyar”. „Ő a vétkes, nem adott előnyt a Zsigulinak”. Ötszáz forintra megbüntettek.

Négy évvel később egy nyári késő estén robogtam az M0-án az M1 felől. Bemértek. Harminccal túlléptem a sebességhatárt. Teljesen mindegy, diplomata útlevelem volt.

„Igazolványt! Forgalmit!”

„Adom”

„Miklós úr, maga túllépte a sebességhatárt!

„Elnézést. Tudom, de Miklós a keresztnemem. Egyébként Duray vagyok!”

„A francba, mi ezt így mondjuk: Miklós úr.”

„De én nem Miklós vagyok, hanem Duray,”

„Nálunk ez a sorrend a szokás. Egyébként is, menjen, úgy sem tudunk mit kezdeni magával.”

Húzom fel a kocsim ablakát, hogy továbbinduljak, miközben hallom, amit kiált a kollégájának „megint egy szlovák volt, diplomata útlevéllle!”

A rendszerváltozás előtt és után

Az 1989-ben kezdődött rendszerváltozást hogyan érzékelhette egy átlagos, házigyári elemekből épített bérlakásban élő magyarországi állampolgár, akinek megvolt mindene élete alapfunkcióihoz: havi jövedelme, anyósának, apósának nyugdíja, kapta a szakszervezettől az évi kéthetes üdülési beutalót, a gyerek nyáron mehetett Zánkára az úttörőtáborba, kapott kiskertészi hétfévi telket. Nem volt a családban '56-os mártír, sem korábbi politikai üldözött. Nem voltak rokonai a Felvidéken, sem Erdélyben, és ha voltak is, ki emlékszik rájuk, törődjenek magukkal. Olvassák a híreket az újságban és nem értik, hogy tegnap, 1989. június 16-án kiket és miért temettek újra. Majd: miért kell tüntetni az erdélyi magyarokért, hiszen azok románok, mi közünk hozzájuk. Majd jön a meglepetés, október 23-án a népköztársaságot köztársasággá kiáltják ki. A nép én vagyok, miért hagynak ki belőle? Módosítják az alkotmányt. Mire jó ez? Miért kell nekem felelősséget vállalnom a határon kívüli magyarokért.¹³ Mi az a határon kívüli vagy túli magyar? Ha elmentek, elmentek. Miért nem maradtak itt? Ha nem maradtak, legyen jó nekik ott.

Folytathatnám ezt a szintén személyes tapasztalatokkal hitelesített, képzelt eszme-futtatást vagy apokrif történetet.

A rendszerváltozásnak a nemzettel összefüggő eseményeit sokan nem értették, nem érthették. Hallgatták a Kossuth Rádiót, ott meghallgathatták Pozsgay Imre nyilatkozatát '56-ról. Ezt még megértették, mert az ellenforradalmat népfelkelésnek nevezte¹⁴ Nem hallották, de nem is hallhatták ki az üzenetből, hogy a nép, ebben az esetben a nemzetet jelenti. Az Antall József által, a demokratikus választások után megfogalmazott cizellált mondatot azonban végképp nem értették, pedig egyértelmű volt, csak szokatlan: „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmillió országának kormányfőjeként – lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni”.¹⁵ Ez volt az igazi rendszerváltozás, pontosabban szemléletváltozás 1944 óta. Csak hát senkivel sem volt egyeztetve. Antallnak ez a bejelentése Magyarországon nagy meglepetést, a korábbi pártállami hagyományokat követő baloldalon és neoliberais körökben megrökönyödést a szomszéd nemzetek politikusaiknak és újságíróinak körében pedig erős ellenszenvet váltott ki. A reakciók közvetlen okát nem Trianonra vagy a II. világháborút lezáró békeszerződésre kell visszavezetni, hanem a már

13 „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását” (A Magyar Köztársaság Alkotmánya 1949. évi tv. XX. c. 6. § 3. bek.).

14 Pozsgay Imre nyilatkozata 1989. január 28-án a Magyar Rádió 168 óra c. műsorában, ahol azt mondta: “a bizottság... népfelkelésnek látja azt, ami 1956-ban történt, egy oligarchikus és a nemzetet is megalázó uralmi forma elleni felkelésnek”.

15 Az MDF III. Országos Gyűlésén, 1990. június 2-án hangzott el.

említett 1957-es moszkvai pártvezetői értekezletére. Több mint harminc éven át az ott elfogadott irányelvek uralkodtak elsősorban Magyarország hivatalos „nemzetpolitikájában” valamint Magyarország és a szomszédos országok közötti párt- és kormányközi kapcsolatokban. Antall József idézett bejelentése arra utalt, hogy a rendszerváltozás Magyarországon nem a kádári Magyarország többpárti folytatását, hanem nemzetpolitikai fordulatot is jelent.

A legnagyobb baj az volt, hogy Magyarország népének jelentős része, az országlakók nem érthették az új szellemiséget, mert nem ismerték a történelmi háttérrel, és semmilyen értesülésük sem volt a korábbi évek ellenzéki munkájáról, de még az egy évvel korábbi ellenzéki kerekasztalról sem tudtak sokat. Nem tudhattak Illyés Gyula küzdelmeiről, amit a „párt” ideológusaival folytatott a nemzetért, a „nemzet a magasban” eszméjének¹⁶ jegyében. Mit tudhattak utódjának, Csoóri Sándornak konfliktusokat kiváltó küzdelmeiről? Semmit! Nem ismerhették az 1980-s évek utolsó harmadában megjelent, a rendszerváltozást elméletileg előkészítő fontos ellenzéki tanulmányokat. Ezeket ugyanis csak a vájt fülűek ismerték, jó esetben az „értelmiségi tízezer” és a Szabad Európa Rádió hallgatói (Kis et al. 1987, Bihari 1987, Tabajdi – Szokai 1988).

A fenti, apokrifnak nevezett eszmefuttatás, azonban mégsem tekinthető teljesen a fantázia szüleményének, mégsem csupán személyes tapasztalatok sűrítménye. Fekete Gyula 1986-ban a Magyarországi Református Keresztyén Egyház presbiteri konferenciáján elmondott előadásában (Fekete 1986) felvázolta azt a társadalmi tudati állapotot – akkor még nem tudva, hogy három évvel később megbukik a hivatalban lévő politikai rendszer – ami, szerinte háttérrel fogja alkotni minden szellemi vagy közerkölcsi változásnak. Tehát csak ezzel a tudati háttérrel történhet meg egy nemzetpolitikai fordulat is, ami természetesen ennek a háttérnek a társadalmi tudati minőségét fogja tükrözni. A nemzetpolitika kifejezést 1986-ban azonban még senki sem használta és nem ismerte, noha szókincsünk része volt,

16 A „nemzet a magasban” az eszményi nemzet, ami a hatalmi törekvésektől, a politikai érdekektől és az ideológiáktól mentes. Illyés szerint a nemzetnek ez a fennköltége a nemzet összetartó ereje, a szellemi nemzet. Ez az eszme a nemzet kulturális összetartozását helyezte előtérbe, de háttérbe szorította a történelmiséget és figyelmen kívül hagyta a nemzet társadalmi-szervezeti szempontjából legfontosabb célt, a nemzet tagjainak közös jövőképét. Illyés nemzeteszmeje az 1960-as 1970-es években egyetlen kiút volt a nemzeteszme-vesztésből.

csak fel kellett fedezni. Fekete Gyula egy, érettségi előtt álló korcsoport körében az 1970-es 80-as évek fordulóján végzett felmérésből idéz példákat.¹⁷

A felmérés egyik kérdése arra vonatkozott, hogy hol élnek a világon magyarok. „A megkérdezetteknek mindössze negyed része tudta, hogy a határainkon túl jelentős magyar tömbök élnek, közösségek és diaszpórák. Azt, hogy minden harmadik magyar a határainkon kívül él, a megkérdezett diákoknak mindössze 4 százaléka tudta. És ennyinek volt halvány fogalma, vagy megközelítő fogalma arról, hogy a szomszédos országokban hányan élnek magyarok”. A megkérdezettek nagy hányada szerint „a szomszédos országokban élő magyarok... kivándoroltak innen, mert a szomszédos országok társadalma a magyarnál demokratikusabb volt”.

Arra a kérdésre, hogy a határon túl élő magyarokkal kell-e kapcsolatot tartani, a megkérdezetteknek „a 62 százaléka úgy vélekedett, hogy egyáltalán nem tartozik rájuk”. A megkérdezett 276 magyarországi negyedikes gimnazista közül csupán heten válaszoltak úgy „hogy az egész hazai társadalom a felelős a külföldön élő magyarok sorsáért, jövőjéért.”

A nyugati magyarságról – Fekete Gyula szerint – még rosszabb képet ad a felmérés. „A megkérdezetteknek majdnem a fele – 41 százaléka – úgy vélte, hogy magyarok csak itthon élnek, határainkon belül, aki nem itt él, az nem magyar, mindenkori olyan nemzetiségű, amilyen országhoz tartozik.”

Az egyre sötétebbé váló képet lehet árnyaltabbá tenni és csupán az összkép miatt idézem tovább Fekete Gyula intő összefoglalóját, hogy lássuk a sötétség árnyékosabb oldalát is, azt az oldalt, ami egyértelműen Magyarországról szól. A „napos oldalt” az előző három rövid bekezdés jellemezte.

Azért fontos újra szembesülni ezekkel az adatokkal, mert most már tudjuk, hogy az akkor megkérdezett korcsoport az 1990-es évek elején, tehát a rendszerváltozás kezdetén kb. 28 éves volt, 2010-ben pedig kb. 48 éves. A legproduktívabb, leginkább érvényesülésre vágyó, családalapító és gyermeknevelő életkorukat a rendszerváltozástól eltel húsz évben élték le.

Lássuk hát a sötétség árnyoldalát.

Kire volt büszke a kérdésfeltevés idején a magyarországi 17-18 éves fiatal? „A magyar fiatalok 52 százaléka úgy vélte, hogy nincs olyan személyiség és nincs olyan esemény, nincs olyan kulturális teljesítmény a magyar történelemben és a jelenkorban, amire büszke lehetne... A szegyenindexben viszont buzgólkodtak a magyar diákok... Mindenekelőtt azt szégyellték, hogy <fasiszták voltunk> és hogy <méltán bűnhődött> a magyarság.”

¹⁷ Ez egy összehasonlító, illetve párhuzamosan franciaországi és magyarországi azonos korcsoportú fiatalok körében elvégzett felmérés volt. A felmérés párhuzamossága azért érdekes, mert diametrálisan eltértek egymástól a magyarországi és a franciaországi válaszok. Példaként három kérdésre adott választ idézek szabadon. A francia diákok – ellentétben a magyarokkal – 93 %-a tudta, hol élnek a nagyvilágban franciák. A francia fiatalok 97%-a büszke volt arra, hogy francia, a magyar fiatalok egyike sem volt büszke magyarságára. Lesz-e Franciaország 2500-ban? – a megkérdezettek 100%-a igennel válaszolt.

A vizsgálat tortájának a habja: Lesz-e Magyarország 2500-ban?

Az akkori válaszok olyan szempontból is érdekesek, hogy a megkérdezett korosztály tagjai közül kerültek ki az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat előkészítő szakpolitikusok, közülük származnak az Európai Unió szakértői, ők készítik a 2020-ig 2050-ig nyúló terveket, elvárásokat. Az akkor megkérdezettek Fekete Gyula összegzésében „kitérő formában válaszoltak, hogy <hát az a szocializmus fejlődésétől függ>, és a többieknek az volt a véleménye, hogy nem lesz már Magyarország, mert az integráció nem ismer alternatívát.”

Köteles Pál (1981), aki először foglalta össze publicisztikai írásban ezt a nem közismert felmérést, azt a véleményét írja le, hogy ez a szomorú tudati kép a történelem és a nemzettudat hiányából következik. Az ifjúság nem érez felelősséget saját népe sorsáért, a magyarságot csak állapotnak tekinti. Fekete Gyula ettől megengedőbb, és igaza van. Szerinte az ifjúság tudati állapotáért a család, az iskola, a sajtó, a tömegtájékoztató, a nézet és tudatformáló eszközök a felelősek.

A rendszerváltozás kezdetén egy sajátos helyzet alakult ki Magyarországon. Az előtte lévő évtizedekben a kommunista politikai elit által, párthatározatokkal megalkotott „szocialista” nemzeteszme és jövőkép, valamint az állampolgároknak kialakuló nemzetkép és jövőkép egyre inkább közeledett egymáshoz. Túlsúlyba került a nemzetet az állampolgárral, országlakóval azonosító nemzeteszme. A nemzetpolitikát a párthatalom politikájává silányító törekvés a megélhetés materiális céljában találkozott az országlakók többségének akaratával. A nemzetben való gondolkodás értelmiségi műhelymunka keretei közé szorult. A rendszerváltozással azonban az új politikai elit jóvoltából – főleg az Antall-kormány és kormánykoalíciójának pártpolitikusai, valamint a hozzájuk közelálló részéről – egyszerre más, a korábbitól merőben eltérő nemzeteszme és jövőeszmény jelent meg.

A magyarországi polgárok egy piros-fehér-zöldebb állampolitikát elfogadtak/volna, hiszen ez az önbecsülést erősítette/volna. De a túlsó parton – az államhatáron túl – ott állt a nemzet egyharmada, aki egy emberöltőn keresztül kikerült a látószögéből. Ezért a rendszerváltozás kezdeti hónapjaiban, első éveiben a magyarországi állampolgároknak egy jelentős része főleg a „határon túli magyarokkal” nem tudott mit kezdeni.

Az Antall-kormány ellenzéke – elsősorban az ellenzéknek az a része, amelyik korábban szintén a nem hivatalos ellenzéknek alkotta és nem tudott beletörődni, hogy az 1990. évi parlamenti képviselőválasztás után nem lett kormányalkotó erővé – ezzel az új nemzetszemlélettel kapcsolatban azt közvetítette, mintegy visszakapcsolva a rendszerváltozás előtti korszak nemzeteszmejére, hogy miatta romlik Magyarország és a szomszédos államok viszonya. Aminek a következménye az ország lakosai számára az lesz, hogy a rendszerváltozás előtti időkhöz képest hanyatlásnak indul a gazdaság és a korábbi viszonylagos létbiztonságot a létbizonytalanság váltja fel. Ehhez az érveléshez csatlakozott az Országgyűlésbe éppen bejutott állampárti utódpart, az MSZP. Az 1990 és 1994 közötti belpolitikai

harcoknak, az akkori kormánypártok és az akkori ellenzéki pártok közötti küzdelmeknek egyik vezérfonalát ez a kérdés alkotta. Ebben az ügyben a két oldal közötti feszültség később sem csitult. Például 2001-2002-ben, amikor a kormány majd a parlament elé került az ún. státustörvény, azaz „A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény” (2001. évi LXII. tv.), az Orbán-kormány ellenzéke azzal érvelt a törvényjavaslattal szemben, hogy a törvény hatálybalépése után 23 millió román munkavállaló fogja elárasztani Magyarországot és kiszorítja a magyarországi munkavállalókat a munkaerőpiacról. Majd 2004-ben, a magyar állampolgárságkönnyített megadásáról rendezendő népszavazás előttikéthónapban pedig az akkori Gyurcsány-kormány és a kormánypártok azzal kampányoltak a népszavazási kérdés ellen, hogy a határon túli magyarok, ha anélkül kapnák meg a magyar állampolgárságot, hogy életvitelszerűen élneek Magyarországon, akkor ez kiüríti a magyar nyugdíjpénztárat, mert az így állampolgársághoz jutott határon túli magyarok állampolgári jogon fognak magyarországi nyugdíjat igényelni.

Nem dolgunk rávilágítani arra, hogy a határon túli magyarokkal kapcsolatos ellenségkép alkotás mennyire épült valótlan érvrendszerre. Az viszont tény és való, hogy a határon túli magyarok Magyarországgal kapcsolatos véleménye és érzelmi világa, az összmagyarságba vetett hite vagy a magárahagyatottság érzése a magyarországi kormányváltások függvényévé vált.

A Balázs Ferenc Intézet¹⁸ az 1990-es évek második felében több éven át vizsgálta a határon túli magyarok és magyarországi megkérdezettek körében az egyes magyarországi kormányoknak a határon túli magyarok irányában megvalósuló kisebbségvédelmi politikájával való elégedettséget. Az összes vizsgálati eredmény azt mutatta ki, „hogy a határon túli megkérdezettek az Antall- és Orbán-időszak intézkedéseit nagyságrendekkel pozitívabban értékelték a rendszerváltást megelőző korszak, valamint a Horn-kormány kisebbségvédelmi teljesítményénél”. Az intézet 2001. évi januári, munkapéldányként kezelt jelentésében közzétett 2000. évi januári adatok ugyancsak ezt a véleményt igazolják. A *Kádár-korszak* értékelése a határon túliaknál alig éri el a 10-os elégedettséget, a magyarországiak elégedettsége 20%-os. Az *Antall-kormány* politikájával való elégedettség a határon túliaknál 50%-os, míg a magyarországiak megítélése szerint 30% alatt marad. A *Horn-kormány*nal való elégedettsége a határon túliaknak alig 20%-os, a magyarországiaknál viszont egyharmaddal jobb, eléri a 30%-ot. Az *Orbán-kormány* esetében is marad az eddigi tendencia, azzal az eltéréssel, hogy különbségek jelentkeznek a határon túli régiókban. A legelégedettebbek az erdélyiek (70,6%), utánuk következnek

18 Balázs Ferenc Intézet (BFI), Dobos Ferenc kutatásvezető irányításával, 1993-tól 201-ig végzett státuszvizsgálatokat a határon túli magyarok körében valamint összehasonlító szociológiai kutatásokat határon túli és magyarországi mintákon. A magyar kormányok kisebbségvédelmi politikájának általános megítélésére vonatkozóan a határon túli magyarsággal kapcsolatos kormányzati politikáról a határon túli magyarok körében kialakult véleményeket is vizsgálta. Az idézett adatok a 2000-ben készült vizsgálat eredményét mutatják

a felvidékiek (68,7%), a kárpátaljaiak (56,9%) majd a vajdaságiak, akiknek az elégedettsége csupán 42,2%-os. A magyarországiak elégedettsége 35 %. Ami külön figyelemre méltó, a magyarországi véleménye minden esetben ellentétes vagy lényegesen eltérő a határon túli magyarok véleményétől (Dobos 2001).

A Balázs Ferenc Intézet által végzett összehasonlító szociológiai kutatások sok más esetben is kimutatták, hogy a határon túli magyarokra vonatkozó kérdéseket a magyarországi megkérdezettek az érintettektől eltérően látják, pl. kevésbé veszélyesnek ítélik meg az asszimilációjukat mint az érintettek. Az intézet (BFI) által készített felméréseknek a magyarországi véleményekre vonatkozó adataiból azonban egyértelműen kitűnik, hogy a nemzet ügyei és a Trianonban a szomszédos országokhoz csatolt magyarok iránt sokkal kisebb mértékű az elutasítás és sokkal több ismerettel rendelkeznek a magyarországiak a határon túli magyarokról, mint a korábbi harminc-negyven évben.

Aztény, hogy a rendszerváltozás után senki sem vizsgált olyan magyarságismereti kérdéseket, mint a Für Lajos vagy Fekete Gyula és Köteles Pál által ismertetett és taglalt kérdések, azonban a rendszerváltozás kezdete utáni vizsgálódások arra utalnak, hogy a nemzetről már szabadon lehetett eszmét cserélni, ezért a vélemények is a változás útjára léptek. Egyébként, hogyan tudott volna véleményt alakítani egy magyarországi megkérdezett arról, pl., hogy támogatja-e a státustörvényt vagy sem? – azaz a határon túli magyarokról rendelkező törvényt. A magyarországi megkérdezetteknek 2000-ben a 60%-a, 2001-ben az 50%-a támogatta a törvény elfogadását. Ezúttal a támogatottsági arány csökkenése az elgondolkodtató.

Nézzük az egyes pártokkal rokonszenvezők válaszainak az átalakulását a státustörvénnyel kapcsolatban. A BFI kutatási jelentése 2001 év vége felé a 2000. évben mért adatokhoz viszonyítva megállapítja: „a státustörvény elfogadása/elutasítása kapcsán mért országos részarányok a vizsgált időszakban leginkább az egyes pártok szimpatizánsainak függvényében változtak. Mindez elsősorban az SZDSZ választóinak gyökeres értékrend változását jellemzi, akiknek körében egy évvel ezelőtt még több mint 40%-kal voltak többségben a státustörvényt támogatók”. Az SZDSZ-t támogatók elutasítási aránya 2001-ben csak 20%-kal haladta meg az országos átlagot. Az MSZP támogatóinak körében mérsékeltebb a szemléletváltás, továbbra is mérsékelten azok vannak többségben, akik támogatják a státustörvényt, noha a csoporton belül mintegy 15%-kal csökkent az arányuk, de az elutasítók aránya csupán 1-2%-kal növekedett. A többi párt esetében a változások nem jellemezhetők. Az viszont mérvadó a politikai térképen való tájékozódás szempontjából, hogy a FIDESZ, MDF, MIÉP választói körében a törvénytervezet 65-80 %-os támogatottságnak örvend, míg az MSZP és az SZDSZ választói között csak 35-45 %-os támogatottságot élvez.

A 2002-ben bekövetkezett magyarországi kormányváltás szempontjából fontosnak tartom megállapítani, hogy a 2001-ben hivatalban lévő Orbán-kormány kormánypártjaival rokonszenvezők csak 15-20%-ban utasították el

a státustörvényt. Az akkori ellenzéki pártok szimpatizánsainak kevesebb min 50%-a utasította el a törvényt, noha pártjaik kategorikusan szembe helyezkedtek vele. Ez lényeges és a nemzeti egyetértés kialakíthatósága szempontjából ígéretes változás.

Ennek ellenére a 2002-ben bekövetkezett kormányváltás után az új kormány rövidesen átalakította a státustörvényt, kiiktatva belőle az egységes magyar nemzetre vonatkozó utalást, majd 2004-ben, az őszi kormányátalakítás után szembehelyezkedtek az ún. kettős állampolgárságról szóló népszavazással, noha a politikai eszközök helyett inkább a törvény adta eszközöket kellett volna kihasználni a napirendről való levételére. Majd feloszlatták a Magyar Állandó Értekezletet, 2006-ban pedig a választások után felálló új kormány felszámolta a Határon Túli Magyarok Hivatalát. Az egész Kárpát-medencei magyarságra vonatkozó felmérés a 2002-ben megváltozott magyarországi belpolitikai viszonyok miatt 2001-ben készült utoljára.

Új évezred – régi problémák

A magyar nemzeten belüli kapcsolatokról és a nemzet egyes csoportjainak egymás minősítéséről 2002 és 2010 között tehát nem készült felmérés, vagy ha készült, nem hozták nyilvánosságra. Ezért ebben az időszakban egyetlen támpontot a 2004. december 5-én a magyar állampolgárság könnyített megszerezhetőségéről megrendezett népszavazás nyújt.¹⁹

Anélkül, hogy minősítenénk a népszavazást, valószínűsíthető annak a feltételezésnek a helyes volta, hogy néplélektani és szakmai-politikai szempontból hiba volt kezdeményezni a „határon túli” magyarok számára, könnyített eljárásban megadható magyar állampolgárságról a népszavazást. A magyarországi belpolitikai viszonyok ugyanis erre kedvezőtlenek voltak.

A hivatalban lévő magyarországi kormány és a határon túli magyar szervezetek között feszült viszony uralkodott, a népszavazást kezdeményező Magyarok Világszövetsége és a magyarországi kormány között nem volt rendezett viszony,

19 A népszavazást két kérdésre vonatkozóan tették fel. Sorrendben a második kérdés szolt az állampolgárságról: „Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. tv. 19. § szerint „Magyar Igazolvánnyal” vagy a megalkotandó törvényben meghatározott módon igazolja?” Magyarországon az adott időben 8 048 739 szavazásra jogosult személy élt. Közülük a szavazáson megjelent 3 017 739 fő (37,49%), a szavazástól távol maradt 5 031 000 fő (62,51%). A feltett kérdésre érvényesen szavazott az érvényes szavazólapot leadott választópolgárok 97,97%-a (2 949 849 fő). IGEN választ adott az érvényesen szavazó választópolgárok 51,57%-a (1 521 271 fő). NEM választ adott az érvényesen szavazó választópolgárok 48,43%-a (1 428 578 fő). Az összes szavazásra jogosultnak 18,90%-a szavazott IGEN válasszal, 17,75%-a szavazott NEM válasszal.

de az akkor még működő Magyar Állandó Értekezlet tagszervezetei sem ápoltak jó kapcsolatot a Magyarok Világszövetségével. Várható volt, hogy az erről a kérdésről tartandó népszavazás vihart vált ki. Ez akkor következett be, amikor a két kormánypárt elnöke először találkozott hivatalosan, 2004. októberének elején és azt a nyilatkozatot adták közzé, hogy kampányt indít a két párt (értelemszerűen a kormány is) az állampolgárságról szóló népszavazás ellen. A magyar Országgyűlés arra az álláspontra helyezkedett, hogy ezt a kérdést nem kívánja felügyelni, döntsön a nép. Az alkotmánybíróság, ami a legszakavatottabb testület alapjogi ügyekben, ugyancsak csődöt mondott. Az állampolgárság ügye az ENSZ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya szerint ugyanis alapjognak tekinthető, ugyanakkor az adott időben érvényes magyar alkotmány szerint a személyekre lebontható jogokról sem volt tartható népszavazás.

A népszavazás eredményét azonban ebben az egyetlen kérdésben akár (egy nagyon drága) közvélemény kutatásnak is lehet tekinteni.

Az eredményből az világlik ki, hogy a magyarországi választóknak valamivel több mint 62%-a számára – abban az időben – közömbös volt ez a kérdés, vagy nem akartak ebben állást foglalni. A politika nyelvére lefordítva ez annyit jelent, hogy a magyarországi választásra jogosultak elfogadják a trianoni békeszerződéssel elszakított magyaroknak a magyar állampolgárságtól való megfosztását – tehát elfogadnak egy nyolcvanöt éve tartó állapotot. Ez ugyanakkor nem azt jelenti, hogy akik igennel szavaztak a népszavazáson, azok a történelem kerekének a visszaforgatásán törik a fejüket. A természet törvényei szerint a két véglet között mindig létezik egy harmadik lehetőség is.

Az akkori (2004) magyarországi belpolitikai állapotok szerint azonban a magyarországi választásra jogosultak nagymértékű passzivitása mégsem azt jelentette, hogy ismét elfogadták a Trianonban kialakult helyzetnek az állampolgárságra vonatkozó záradékát. A választásra jogosultak ugyanis többfajta befolyás alatt álltak, amik időszerűen és átmenetileg befolyásolták őket. Az alapállást a rendszerváltozás előtti múlt határozta meg, amikor a nemzeti összetartozás érzése, megvallása üldözendő véleménynek, magatartásnak minősült. Ehhez párosult a hivatalban lévő kormány propagandája, ami a népszavazásnak ebben a kérdésében az elutasításra buzdított (távolmaradásra vagy a NEM válaszra), vele szemben állt az akkori parlamenti ellenzék és egyéb civil szervezetek, amelyek a résztvétel és az IGEN választ népszerűsítették.

Az eredménytelen és érvénytelen végeredményt, de az IGEN válaszok némi túlsúlyát adó népszavazást végül is egy szociológiai felmérés szempontjából úgy lehet értékelni, hogy a határozott válaszadók között enyhe többségbe kerültek az IGEN-nel szavazók, de toronymagas volt a NEMTUDOM-mal szavazók aránya.

Az igen-nem-nem tudom megoszlásban a pártok szerinti megoszlást csak találgatni lehet. A témával kapcsolatos korábbi pártálláspontok és a politikai kampány szelleme alapján feltételezhető, hogy az IGEN választ adók között

elhanyagolható arányban voltak jelen az akkori kormánypártok (MSZP, SZDSZ) támogatói. A NEM választ adók között pedig túlsúlyban voltak a kormánypártokkal rokonszenvezők. De kikből álltak a bizonytalanok, a „nem tudom-ok”? Egy biztos. A határozott véleményt nyilvánítók között némi fölényt szereztek azok, akik támogatták az elszakított magyarok számára az állampolgárságnak a könnyített feltételek szerinti megadását (Duray 2005). Közöttük is voltak olyanok, akik annak ellenére szavaztak igennel, hogy a pártjuk ezt ellenezte. Szili Katalin ezt nem sokkal a népszavazás után 2004. december 11-én nyíltan bevallotta Kassán, Márai Sándor szobrának avatóján. A kassai magyarok ugyanis jelenlétét, a népszavazás ellen állást foglaló MSZP-t képviselő személyként minősítették, emiatt füttykoncerttel tiltakoztak ellen. Szili sírva tiltakozott: én megszavaztam!

Összefoglalás

Az ún. kettős állampolgárságról szóló népszavazás jelképes mérőföldkő az 1989. évi nagy alkotmány-módosítás és a 1990. évi országgyűlési képviselő választás utáni nemzetpolitikában. Ekkor érkezett a szovjet-típusú nemzetpolitika a rendszerváltozás utáni delelőjére, de ugyanakkor egész pályafutását tekintve a nyugvópontjára (zenitjére) is. Ekkor szűnt meg az 1957 őszén a Szovjetunió által és 1974-ben az MSZMP KB által meghatározott nemzetpolitikai irányvonal tömegbázisa. Mondhatnánk azt is: eddig tartott a hatásuk, annak ellenére, hogy 1990-ben Antall József egy új nemzetpolitikát hirdetett meg. A népszavazás azért perdöntő ebben a kérdésben, mert a hivatalban lévő kormány határozott véleménye ellenére december 5.-én többen válaszoltak igen válasszal a feltett kérdésre, mint nem válasszal. Ha Antall Józsefnek 1990. június 12.-én tett bejelentését a nemzetpolitika új korszaka kezdetének tekintjük, akkor a 2004. év december 5.-i népszavazást a magyar állampolgárság könnyített megadásáról a rendszerváltoztatás előtti szovjet-típusú nemzetpolitika végének kell tekinteni. Ha más miatt nem, az arányok miatt. De erre már utaltak a 2001-ben lezajlott, státus törvénnyel kapcsolatos vizsgálódások is. A státustörvényt elutasító illetve keményen bíráló pártok támogatóinak jelentős része támogatta a határon túli magyarok magyarországi státusát rendező törvényt. A bizonytalanok tábora azonban még mindig nagy – összességében nagyobb, mint az elfogadók vagy az elutasítók aránya. Ez arra utal, hogy a nemzetpolitikával kapcsolatban még nem alakult ki a társadalmi egyensúly.

A magyar nemzetpolitikában 2010-ben sincs bizonyítható társadalmi, vagy pártokon átívelő megegyezés, noha a Magyar Országgyűlésben 2010. május 26-án 98%-os támogatottsággal elfogadott módosítása az állampolgársági törvénynek, ami révén könnyített eljárásban kaphatnak magyar állampolgárságot a határon túli magyarok, azt jelzi, mintha csillanna remény a pártokon átívelő nemzetpolitika

megalkotására. Szilárd nemzetpolitikai közmegegyezést – ne idézzem a kádári időszakból a társadalmi szerződést – azonban csak egyeztetéssel lehet létrehozni. Ennek hátterét elméleti munkák sora, politikai cselekedetek és társadalmi kapcsolatok teremthetik meg.

Irodalom

- Bihari Mihály (1987, 1990): Reform és demokrácia. Válság és kibontakozás. Budapest. Eötvös Kiadó, 252 p.
- Dobos Ferenc (2001): Összehasonlító szociológiai kutatások a határon túli magyarok helyzetéről. Reprezentatív mintákon regisztrált határon túli és magyarországi vélemények a különleges státus iránti igényekről. Balázs Ferenc Intézet, Budapest
- Duray Miklós (1999): Önrendelkezési kísérleteink, tanulmánykötet, szerk.: Oriskó Norbert, Méry Ratio, Somorja pp. 113.-146.
- Duray Miklós (2005): Ne félj, csak higgy, Szabad Tér, Budapest, pp. 319.
- Fekete Gyula (1986): Nemzet- és magyarságtudatunk ma. Confessio, 2, 15.-24. old.
- Für Lajos (1972): Milyen nyelven beszélnek a székelyek?, Tiszatáj, 2/8, 57-66. old.
- Illyés Gyula (1978): Válasz Herdernek és Adynak. In. Illyés Gyula: Szellem és erőszak. Magvető Kiadó (Gyorsuló Idő c. sorozat), Budapest, 231-263. old, pp. 276.
- Kis János, Kőszeg Ferenc, Solt Ottília (1987): "Társadalmi szerződés". Beszélő június, különszám.
- Köteles Pál (1981): Fordított optika, Mozgó Világ, 2. szám.
- Szesztay Ádám (1999): Minority-question in the school-books of the socialist Hungary. In: Studii istorice româno-ungare, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, Iași, pp. 361-372.
- Szesztay Ádám (2010): Nemzetpolitikai tájkép az 1956-ot követő évtizedek után. In: Kőrösi Csoma Sándor és az út. Tanulmánykötet. Szerk.: Gazda József, Szabó Etelka. Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, Kovászna, pp. 185-192.
- Tabajdi Csaba, Szokai Imre (1988): „Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés”. Magyar Nemzet január.